

811.163.3:342.53(497.7)

811.163.3(091)

**Емилија Црвенковска**

### **ЗНАЧЕЊЕТО НА АСНОМ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И ЗА ПРОСВЕТАТА**

Ова излагање го подготвив имајќи ги предвид слушателите на кои им е наменето, главната целна група, а тоа се, пред сè, студентите филолози, но и други слушатели што, секако, барем делумно се запознати со фактите што ќе ги изнесам, а кои во поголемиот дел се такви што секој Македонец треба да ги знае, особено филолозите. И на нештата што ги сметаме за општопознати, повремено треба да се потсетуваме, а јубилеите се секогаш добар повод да отпретаме нешто од колективната меморија. Во овој случај се работи за јубилеј од суштинско национално значење, а тоа е 80-годишнината од прогласувањето на македонскиот јазик за службен. Ослободувањето на Македонија од фашистичкиот окупатор во Втората светска војна, како и создавањето на Македонската држава беше, пред сè, дело на македонскиот народ.

Да ја погледнеме хронологијата на настаните:

Прашањето за македонската азбука и за македонскиот литературен јазик се поставува на Преспанскиот состанок во август 1943 год., кога се решило да се формира иницијативен одбор за АСНОМ и одборот да оформи стручна комисија што ќе работи на овие теми.

На 15 јануари 1944 год. е донесена одлука на АВНОЈ во која стои дека сојузните служби на Југославија сите решенија и документи на ова тело во иднина треба ги објавуваат на српски, хрватски, словенечки и на македонски јазик. Сите овие јазици се рамноправни на целата територија на Југославија.

Одлуката на АВНОЈ за рамноправноста на јазиците во Југославија не значеше само признавање на македонскиот јазик како службен во

Македонија, односно во југословенската федерација, туку истовремено го изразуваше и принципот на самоопределување на македонскиот народ како рамноправен член во југословенската заедница.

На 2 август 1944, на одржување на првото заседание на АСНОМ, во манастирот Св. отец Прохор Пчињски донесени се низа решенија кои беа историска пресвртница за Македонија.

Најважни одлуки што беа донесени на Заседанието:

1. Решение за прогласување на АСНОМ за врховно, законодавно и извршно народно претставничко тело – во кое беа дадени првични насоки за конституирање на македонската држава, со што Решението прерасна во уставно-правен документ врз основа на кој треба да се создаде и да се изградува македонската федерална држава.
2. Декларација за основните права на граѓаните – во неа стои дека сите граѓани на Македонија се еднакви и рамноправни пред законите, не гледајќи на нивната народност, пол, раса и вероисповед.
3. Решение за воведување на македонскиот јазик како службен јазик на македонската држава, што се состоеше од два члена: 1. „Во македонската држава како службен јазик се заведуе народниот македонски јазик.“ И, понатаму: 2. „Ова решение влегуе веднага во сила.“

Сите точки од одлуките се донесени како резултат на многу обмислувања во текот на народноослободителната борба и за сите веќе биле создадени услови за исполнување. За првата точка главна беше волјата на македонскиот народ да создаде сопствена држава, а остварувањето на таа цел беше овозможено со победата над фашизмот и со создавањето на југословенската заедница. Второто решение за еднаквост на граѓаните на Македонија е резултат на вековниот соживот на македонскиот народ со други народи. Преку долготрајните контакти со несловенските народи, преку билингвизмот се искристализира и балканската структура на македонскиот јазик, што му даде посебно место во словенскиот јазичен свет.

Третото решение, за прогласување на македонскиот јазик за службен, доаѓа како природна завршница на сите напори, особено во текот на 19-от и на првата половина на 20-от век, да се постави јазична норма што ќе им биде блиска на сите говорители. Штом македонскиот народ стана државотворен, се создаде можност и потреба да се кодифицира јазикот. Главните постулати веќе ги постави Мисирков во својата книга „За македонските работи“, објавена 1903 година, во која го зацрта првиот чекор кон кодификацијата, а тоа е селекцијата, односно изборот на јазичната основа врз која таа ќе се изврши.

Во Прохор Пчињски започнале дискусии во врска со азбуката и правописот, а продолжиле на слободната територија во с. Горно Врановци. Таму се наоѓал Президиумот на АСНОМ, кој по ослободувањето на Скопје назначува посебна Комисија за јазик и правопис во состав: Блаже Конески, Крум Тошев, Васил Иљоски, Мирко Павловски – сите четворица лингвисти (од кои тројца подоцна професори на нашиот факултет: Конески, Тошев и Павловски), Владо Малески, Венко Марковски – писатели, Киро Хаџи Василев, Илија Топаловски и Густав Влахов – публицисти.

За тоа како се работело во Горно Врановци, доволно е да го цитираме Конески, кој бил задолжен да го организира преведувачкото одделение, каде што се преведувале текстови, се подготвувале прогласи, летоци, брошури: „Во текот на 1944 г., особено откако на 2 август АСНОМ го донесе познатото решение за македонскиот јазик, прашањето за дефинитивниот облик на македонскиот литературен јазик стануваше сè поактуелно. Се ближеше крајот на војната и организирањето на младата македонска република не беше веќе само далечна цел, ами стануваше задача на денот.“ Понатаму Конески истакнува дека во Одделението бил редактиран и првиот број на весникот „Нова Македонија.“ При преведувањето и редактирањето требало да се оди кон изедначен јазичен облик, т. е. да се врши определен избор на особеностите на писмениот јазик.

Уште едно решение на Првото заседание на АСНОМ е за нас особено важно. Тоа е точка 11 во која стои: „Народната власт се старее да (ја) отстрани неписменоста и да ја подигне народната култура како и да осигура бесплатна просвета.“ Во дискусиите на самото заседание прашањето за организирање на просветата било означено како едно од најсуштествените за македонскиот јазик. Биле покренати прашања за изработка на учебници, формирање комисија за кодификација на македонскиот јазик, изработка на граматика и на речник, организирање курсеви за неписмени и формирање научен институт за собирање историски материјал.

Да се осврнеме само на повеќезначноста на зборот просвета. Глаголот *ἡ προσφαισθηται*, е калка од грчкото φωτίζω, во чијашто основа е φῶς ‘светлина’, како и од латинското *illuminare* од *lux* ‘светлина’. Има широк спектар на значења: ‘открива тајна, расветлува’ ‘ја прогонува темнината на незнаењето, поучува’. Во тој дух, во првите години на создавањето на државата министерството за образование се нарекува министерство, односно поверенство, за просвета.

И за ова решение веќе биле создадени услови. Да се потсетиме само на работата на македонските учебникари, Партениј Зографски, Кузман Шапкарев, Димитар В. Македонски и Ѓорѓи Пулевски, кои во периодот

од втората половина на 19 век до крајот на векот издаваат учебници напишани на народен јазик, употребувани во македонските училишта или меѓу народот за самообразование. Јордан Хаџи Константинов-Џинот започнува настава на народен јазик во Велес, а од 1848 год. и во Скопје.

Просветата има повеќевиесовна традиција на територијата на Македонија, а идејата и активностите за државно или национално организирање на образовниот систем започнуваат во текот на НОБ. Уште пред решението на АСНОМ за просвета, Главниот штаб на македонската војска донел упатство со кое ги задолжил раководствата на партизанските одреди да ја организираат просветата во воените единици, како и меѓу населението. Бил назначен и референт за школство, Петре Богданов-Кочко, кој развил широка активност во организирањето на просветата. Во есента 1943 год. на првата слободна територија во Дебарца почнале со работа првите училишта на македонски јазик, она во с. Подвис што почнува да работи на 23 септември истата година. Веројатно не е случајно што ова село се наоѓа во близина на манастирот Св. Богородица Пречиста (Кичевска), каде што се одвивала долговековна просветителска дејност, а извесен период, кога слободната територија била повторно под закана на окупаторот, училиштето функционирало токму во манастирот. Други места во околината каде што имало настава, биле селата Оздолени, Слатино, Издеглавје, Сливово, Гари, Лазарополе, Осој, а во преспанскиот крај во 1944 година почнува со работа училиштето во с. Љубојно.

Со решението на АСНОМ се озаконува и потребата за организирано школство и, веќе, на 6 август 1944, се формира Поверенство за просвета на чие чело застанува Епаминонда Поп Андонов. Веднаш се пристапило кон организирање на наставата. Во недостаток на образован кадар се организирале учителски курсеви, а било побарано од главниот штаб на македонската војска да се ослободат учителите од службата во војска и да се распределат за работа во училиштата. За започнување на образовниот процес било неопходно и да се утврди со која азбука ќе се изведува наставата. Поверенството за просвета на 20 септември 1944 упатило упатство до обласните комитети за организирање аналфабетски курсеви и за привремена азбука. Било утврдено првичната азбука што ќе се користи да има 25 букви: ги нема ġ, ģ, s, љ, њ и џ. Се пристапило и кон изработување на македонски буквар.

По завршените подготовки, есента 1944 година на ослободените територии, а по ослободувањето и на целата територија на Македонија, започнала првата учебна година со организирана настава на македонски јазик, со учители, со книги и училиштен материјал.

Поверенството за просвета уште од самиот почеток презело активности за организирање на образовниот систем и на припадниците на националните малцинства што живееле во Македонија. Биле отворени училишта со настава на албански, на турски и на српски јазик, во духот на Декларација за основните права на граѓаните на демократска Македонија.

Веќе во декември 1944, значи, по неполни 5 месеци, повереникот за просвета Поп-Андонов, струмичанец, пишува извештај за активностите преземени по заседанието на АСНОМ, во кој стои: „Денес скоро у целата наша држава основните училишта се отворени. По градовите до 7 одделение, по селата до 4 одделение“...и понатаму „...сме испратиле 9 души учители за нашите малцинства во Албанија“...„Комисијата от 6 души учители е изработила раководство со наставни план и програма за работење во основните училишта...“, „У целата наша држава се отворени 9 гимназии, 1 школа за народни учители, 1 музичка гимназија и 1 художествена средна школа (денешното Уметничко училиште). Земени се мерки за организирање наш Универзитет.“

Нели е ова постигнување за восхит!

Еве сме денес на тој универзитет, што ќе го немаше ако не беше ентузијазмот на нашите борци.